

Simono Daukanto 200 - osioms metinėms

LIETUVIŲ ATGIMIMO ISTORIJOS STUDIJS

4

Liaudis virsta tauta

BALTOJI VARNELĖ

**Redakcinė kolegija:
Egidijus Aleksandravičius
Antanas Kulakauskas
Rimantas Miknys
Egidijus Motieka
Antanas Tyla**

**Recenzavo įst. m. dr. Vytautas Žalys
Knygą parengti talkino: Vytautas Jogėla, Saulius
Pivoras, Vladas Sirutavičius, Giedrius Subačius,
Raimundas Lopata**

Redaktorius Gytis Vaškelis

Dailininkas Saulius Motieka

Turinys

I. STRAIPSNIAI. STUDIJOS	7
<i>Antanas Tyla</i>	
Lietuvos valstiečių istorijos (1795-1861 m.) bruožai	7
<i>Saulius Žukas</i>	
Apie Pypkininkus	103
<i>Saulius Sužiedėlis</i>	
Kalba ir socialinė klasė pietvakarių Lietuvoje iki 1864 metų	119
<i>Giedrius Subačius</i>	
Simono Daukanto Didžiojo lenkų—lietuvių kalbų žodyno naujadarai: individuali žodžių daryba.	135
<i>Vytautas Berenis</i>	
Aristokratijos likimas: Henriko Ževuskiečio metamorfozės	217
<i>Egidijus Aleksandravičius</i>	
Atgimimo istorijos slenksčiai	235
<i>Thomas A. Michalskis</i>	
The National Consciousness among Lithuanian Emigrants to the United States at the Ending of the 19th and Early 20-th Century	251
<i>Tomas A. Michalskis</i>	
Lietuvių atgimimo psichologija Amerikoje tarp senųjų emigrantų XIX a. pabaigoje - XX a. pradžioje. Bendra apžvalga	265
<i>Egidijus Motieka</i>	
Nuo Lietuvių suvažiavimo Vilniuje iki Didžiojo Vilniaus seimo: Istoriografinė suvažiavimo pavadinimo analizė	267
<i>Sigitas Jegelevičius</i>	
Plėšikai ar kovotojai?	327
II. DISKUSIJA	339
<i>Saulius Pivoras</i>	
Lietuvių ir latvių valstiečių mentaliteto tautiški profiliai XIX a. pirmojoje pusėje	339
<i>Leonas Mulevičius</i>	
Valstiečių savimonė kaip istorijos mokslo objektas	363

<i>Ingė Lukšaitė</i>	383
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tezės diskusijai: Viduramžiai ir ankstyvieji naujieji laikai	391
<i>Algirdas Narbutas</i>	
Valstiečių tautinės–pilietinės savimonės klausimu	397
III. RECENZIJOS	407
<i>Jūratė Kiaupienė</i>	
Tautinė, luominė ir valstybinė savimonė viduramžiais.	
Tyrinėjimo problemos	407
<i>Vladas Sirutavičius</i>	
"Liaudis virsta tauta" - E.Vėberio paradigma	419
<i>Česlovas Laurinavičius</i>	
Netradicinė recenzija Leono Sabaliūno monografijai "Lietuviška socialdemokratija iš perspektyvos, 1893-1914 m."	437
IV PUBLIKACIJOS	449
<i>Zita Medišauskienė</i>	
Carinės valdžios sumanymas leisti liaudžiai skirtą žurnalą rusų ir žemaičių kalbomis XIX a. 7-ajame dešimtmetyje	449
<i>Antanas Kulakauskas</i>	
Penki 1882-1883 m. Rytų Lietuvos valstiečių kolektyviniai prašymai dėl lietuvių spaudos lotyniškuoju raidynu leidimo	479
<i>Juozas Tumas</i>	
Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku. (Parengė E.Motieka)	491
STUDIA HISTORII ODRODZENIA LITEWSKIEGO RESUME	507
STUDIES OF THE HISTORY OF THE LITHUANIAN REVIVAL. SUMMARY	521
STUDIEN ZUR GESCHICHTE DER LITAUISCHEN WIEDERGEURT. KURZFASSUNG	535
ASMENVARDŽIAI	551
VIETOVARŽIAI	571

MŪSŲ LIAUDIS IR JOS ŠVIESUOMENĖ DIDŽIOJO VILNIAUS SEIMO LAIKU

Parengė Egidijus Motieka

J.Tumo straipsnis "Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus seimo laiku" pirmą kartą buvo išspausdintas Peterburge leistame lietuvių laikraščio "Lietuvių balsas" Nr. 20 (1915.XI.22). Šis, taip pat ir Nr. 21 (1915.XI.26) buvo skirti Didžiojo Vilniaus seimo dešimties metų jubiliejui: pirmajame, šalia J. Tumo straipsnio, įdėtas platus redakcijos vardu pasirašytas vedamasis¹, o antrajame skelbiami atsiminimų pagrindų parašyti P.Leono, A.Sketerio, J.Aleknos ir R.J. (?) straipsniai².

1915 m. Seimo paminėjimas jau skyrėsi nuo ankstesniųjų (1906, 1907 ar 1910 m.). Tada, baiminantis caro administracijos represijų, buvo ryžtasi išspausdinti vos kelis straipsnelius ar žinutes. 1915 m. situacija jau iš esmės buvo pasikeitusi. Cenzūra lietuvišką spaudą kontroliavo tik formaliai. Tačiau svarbiausia, kad prasidėjus pasauliniam karui, sustiprėjo viltis atkurti Lietuvos valstybingumą. 1915 m. pabaigoje jau buvo kuriami ne tik įvairūs Lietuvos valstybės atkūrimo planai, bet ir imtasi konkrečios politinės veiklos. Lietuvių politiniai centrai veikė Lietuvoje, Rusijoje, Šveicarijoje ir JAV. Taip pat neužmirškime, kad tuo metu toliau formavosi istorinės (LDK) ir etnografinės (tautinės) Lietuvos valstybės modeliai. Aiškėjo, jog Lietuvos valstybingumo problema yra svarbi ne tik Lietuvos, Lenkijos ar Rusijos politiniams sluoksniams, bet tampa ir būsimosios pokarinės Europos pertvarkymo sudėtine dalimi. Todėl visai nenuostabu, kad ieškant Lietuvos valstybingumo atkūrimo receptų, buvo susidomėta dar palyginti neseniai įvykusių Didžiuoju Vilniaus seimu. Naujos, modernios (tautinės) Lietuvos kūrėjai šio Seimo nutarimuose, kuriuose buvo aiškiai užfiksuotas Lietuvos autonomijos etnografinėse ribose siekis, matė tą pagrindą, kuriuo remiantis buvo galima statyti būsimosios valstybės rūmą. Tačiau tuomet,

1915 m., dar net patiems lietuvių politiniams veikėjams ne visai buvo aiškūs tiek paties Seimo (ir jo nutarimų) juridiniai aspektai, tiek ir jo politinė reikšmė. Šiuose, 1915 m. pabaigoje, parašytuose straipsniuose jų autoriai, 1) primena lietuvių visuomenei Vilniaus seimo laikus, o 2) bando aiškintis, kiek Seimas ir jo nutarimai išreiškė lietuvių tautos valią.

Tačiau J.Tumo straipsnis išsiskiria net ir tarp šių straipsnių. J.Tumo atsiminimai, be abejonės, subjektyvūs. Tačiau į akis krinta tai, kad net subjektyvi kai kurių istorinių įvykių interpretacija puikiai dera su gana objektyvia bendros politinės situacijos analize. Tuometinės Rusijos ir Lietuvos padėties vertinimas, nors pateikiamas gana fragmentiškai, tačiau mažai skiriasi nuo gerokai vėliau jau brandžiuose istorikų darbuose nusistovėjusių nuostatų. Galbūt J.Tumui šiuos lygmenis padėjo suderinti gana neįprastas kūrinio žanras: tai galėtume pavadinti istorinės publicistikos ir socialinės psichologijos straipsnio sinteze. Nors, matyt, J.Tumas sau tokių reikalavimų nekėlė, o paprasčiausiai rašė apie tai, kas tuomet buvo aktualu.

J.Tumas bene vienintelis iš rašiusių apie Didįjį Vilniaus seimą taip savitai apibrėžia ir straipsnio objektą: jau pats pavadinimas sugestijuoja, kad galima tikėtis lietuvių visuomenės sąmonės ir savimonės raiškos formų analizės ar bent aprašymo. J. Tumo straipsnyje matome inteligentijos ("šviesuomenės") ir valstietijos ("liaudies") sąmonės atribojimą, kurį šių dienų filosofinėmis kategorijomis galima būtų apibūdinti kaip inteligentijos savimonės, t.y. save reflektuojančios sąmonės, ir valstiečių sąmonės, nesugebančios pakilti iki sąvirefleksijos ir idėjų generavimo, priešprieša. Ši priešprieša, be abejo, yra sąlygiška, nes tai nėra dviejų to paties etnosocialinio organizmo dalių socialinio konflikto išraiška. Lietuvos sociokultūrinė ir etnokultūrinė situacija dažniausiai determinavo socialinius konfliktus, kurie, be ekonominių priežasčių, dar buvo susiję su atskirų Lietuvos luomų ar tautų etnokultūrine ir etnopolitine orientacija. Mūsų aptariamam atveju etnokultūrinė ir etnopolitinė lietuvių inteligentijos ir valstietijos orientacija buvo tapati (apie kitus Lietuvos luomus ir kitas tautas

J. Tumas paprasčiausiai nekalba, aišku, išskyrus įvadinę straipsnio dalį, kur bendrai aptariama revoliucinė situacija).

Šie samprotavimai nereiškia, kad savimonės ir sąmonės reiškiniai Seimo laikotarpiu buvo griežtai atribojami. Šie procesai buvo suvokiami politiškai, kultūriškai, buitiškai, tačiau iki teorinės, filosofinės žiūros neprieita. Istorikas, pripažįstantis tik pozityvistinius tyrimo metodus, galėtų tai pavadinti tikrai filosofinėmis abstrakcijomis (be konkretaus materialaus turinio), kurias pasitelkus palengvintume istorinę ir sociologinę analizę, t.y. sąmonės ir savimonės fenomenus jis vadintų ne reiškiniais, o abstrakcijomis. Tačiau jau pats J.Tumo straipsnis liudija, kad atskirų visuomenės sluoksnių skirtingas sąmoningumo lygis buvo reflektuojamas ir apskritai, ir vertinant konkrečią istorinę situaciją.

J.Tumas gana įtikinamai kalba apie 1905 metais pakilusį lietuvių valstietijos politinės sąmonės lygį, apie tą didžiulį žingsnį savimonės link, kuris leidžia apibūdinti valstietiją kaip sluoksnį, tampantį pilietinės ir politinės visuomenės subjektu, arba tiksliau, - to subjekto sudėtine dalimi. Galbūt todėl, siekdamas dar labiau suartinti valstietiją ("liaudį") su inteligentija ("šviesuomene"), J.Tumas kiek sušaržuoja inteligentijos atstovus, ypač akcentuodamas jų "nerimtumą" ir "nedorumą taktikoje". Gal tai buvo sąmoningas akcentas, savotiškas kvietimas "šviesuomenei" labiau atsizvelgti į valstietijos nuotaikas tada, kai buvo rašomas šis straipsnis, t.y. I pasaulinio karo metais. Juk autorius pats puikiai žinojo, kas sukviėtė tą didžiulę Lietuvos gyventojų "masę" į suvažiavimą Vilniuje. Ši "masė", kuri iš esmės tegalėjo pritarti savo šviesuomenei (o tai jau ne taip mažai), Seime išsakė savo norus, tačiau dar sunkiai galėjo susigaudyti politinio gyvenimo peripetijose. Didžiulis laimėjimas, kad ji apskritai suvažiavo. J.Tumas kaip tik ir nurodo tą pilietiškumo lygmenį, kai tiesiog nevartojo žodžių *piliėtis* ar *pilietybė*, valstiečiai, vykdamį į lietuvišką seimą, tampa kol kas dar nėsamos valstybės piliečiais. Šis tapšmas sąlygiškas, nes pilietybės klausimai Seime tiesiogiai iš viso neaptariami (nėra laiko!), tačiau kalbama apie Lietuvos valstybingumo atkūrimą. Už tai vieningai pasisako visi Seimo dalyviai.

Taigi J.Tumas savo straipsnyje fiksuoja tą momentą, kai ir "šviesuomenė" ir "liaudis" suvokia tarpusavio priklausomybę, tai, kad jos yra to paties etnosocialinio ir etnopolitinio organizmo dalys, ir kad etnopolitinių tikslų įgyvendinimą gali užtikrinti tik šių abiejų visuomenės dalių susilieėjimas į bendrą politinį subjektą. Be to, reikėtų atkreipti dėmesį, kad netgi straipsnio pavadinime *šviesuomenė* yra *liaudies šviesuomenė*. Aišku, tai dar nereiškė, kad kitos Lietuvos tautos ir kiti luomai tampa šio naujojo politinio subjekto priešybe ar marginesu. 1905 m. buvo susiklosčiusi ypatinga situacija. Kone visose Europos, Amerikos ir Azijos valstybėse matoma politinių struktūrų kaita: skirtingais lygiais, skirtingomis formomis ir nevienodais tempais vyko atskirų visuomenės sluoksnių "įpilietinimas", nusitęsęs iki pat I pasaulinio karo. Todėl Didysis Vilniaus seimas nepateikė universalios naujos Lietuvos valstybės kūrimo modelio ir universalios pilietiškumo sampratos, o tik ženklino tam tikrą Lietuvos pilietinės visuomenės kūrimo ribą.

* * *

Vėliau šis J.Tumo straipsnis buvo publikuotas dar du kartus. 1929 m. jis buvo išspausdintas J.Tumo Raštų XVI tome³. Tačiau kiek pakito straipsnio pavadinimas - jis jau vadinosi "Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus Seimo laiku", nors šio tomo turinyje išliko senas pavadinimas: "Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Didžiojo Vilniaus Seimo laiku"⁴. Sunku pasakyti, ar tai buvo korektūros klaida, ar autorius pats pakoregavo pavadinimą, tačiau trečią kartą pasirodęs 1931 m. "Vairo" žurnale straipsnis vadinosi "Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus seimo laiku"⁵ (išnašoje pažymėta, kad jis perspausdintas iš Vaižganto raštų XVI t.). Be abejo, tai smulkmena, tačiau ji paaiškina, kodėl mūsų publikuojamas straipsnio variantas vadinasi kiek kitaip, negu minėtame "Vairo" žurnale. O "Vaire" išspausdintas šis J.Tumo darbas buvo labiausiai žinomas lietuvių visuomenei, nuorodas į jį dažniausiai pateikdavo ir istorikai. Jis buvo skirtas

Didžiojo Vilniaus seimo 25 metų jubiliejui, bet, matyt, dėl įvairių priežasčių nepavykus įdėti į paskutiniuosius 1930 m. numerius, buvo išspausdintas 1931 m. sausio mėnesį.

Taigi šis J.Tumo darbas publikuojamas jau ketvirtą kartą. O tai daroma ne vien dėl naujos politinės konjunktūros atsiradimo, bet ir dėl visų šio straipsnio publikacijų skirtingo konteksto atskleidimo. Palyginkime: 1915 m. jis atspausdintas lietuvių visuomenės ir politikos laikraštyje, 1929 m. - J.Tumo raštuose, 1931 m. - kultūros žurnale, 1992 m. - moksliniame leidinyje, tyrinėjančiame pilietinės visuomenės klostymąsi Lietuvoje. Tai lyg ir nuoroda į straipsnio aktualumą bei universalumą.

J.Tumo straipsnio kalba ir rašyba netaisyta.

LITERATŪRA

¹Petrapilis. Lapkričio 22 d. (vedamasis) // Lietuvių balsas. 1915. Lapkr. 22. (Nr. 20.)

²Leonas P. Atsiminimas; Leonas P. Prieš dešimt metų ir dabar; Sketeris A. Iš mano atsiminimų; Alekna J. Farsas Lietuvoje 1905 metais; R.J. (?) "Didžiojo Vilniaus suvažiavimo" atminimui // Lietuvių balsas. 1915. Lapkr. 26. (Nr. 21.)

³Vaižgantas [Tumas J.]. Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus seimo laiku // Vaižganto raštai. K., 1929. T. 16: Su bėgliais ir tremtiniais. P. 195-205.

⁴Ten pat. P. 272.

⁵Tumas J. Mūsų liaudis ir jos šviesuomenė Vilniaus Seimo laiku // Vairas. 1931. Nr. 1. P. 68-76.

Juozas Tumas

MŪSŲ LIAUDIS IR JOS ŠVIESUOMENĖ VILNIAUS SEIMO LAIKU

Dažnai atsieina girdėti, būk 1905 metai pasidarę dėl nelaimingojo karo su japonais. Tame manyme ir tvirtinime tiek tėra taisybės, kad po ano karo, pagaliau, pratrūko ta votis, kuri seniai-seniai tvinko. 1905 metus padarė karštas, taip karštas, kad net nebesuvaldomas visuomenės troškimas reformų. Karas tik nudengė skraistę nuo senosios

dvasios valdininkų ir plikai parodė, kaip jų būta sudulėtų, kokio betvarkio būta jų valdymo, kaip jų pačių nebetikėta, jog jų darbas tvirtas, galīs ateičiai duoti geidžiamųjų vaisių.

Karas to laiko valdžios ištikimybę buvo pakirtęs pačiame pamate. Apie ką seniau tebuvo rašoma; ir tai daugiausia užsieniuose; apie ką tebuvo pašnibždomis kalbama, tai dabar gyvais faktais buvo įrodoma. Per gerą dešimtį metų prieš tai lietuvių užsienių spauda ujo vyresnybę. Taip ujo, kad vyresnybė buvo pradėjusi skųstis, jog ir nekalčiausi jos įsakymai "podvergajutsia samoj ozloblionnoj kritike". Tuo atžvilgiu nebuvo skirtumo tarp įvairių krypsnių laikraščių: visų nebemanyta, kad dabartiniai valdžios atstovai begalėtų ką nors išmoningo sugalvoti ir išmintingai tai įvykinti. Griežtai nebetikėta nė gera valia. Tačiau visai neteisingai už tą aržią kritiką pyksta ant lietuvių spaudos: visa tai žėrėjo ir iš kiekvieno beveik pačių rusų laikraščio.

Spaudos agitacija ir visoko "pasakymai", kas darosi, pagalios, sujudino tas minias, kurios, rodės, viskas buvo ir visados bus: labai tai man, žinokitės! Pasirodė, kad minios dedasi į širdis visa tai, kas ją paliečia ir užgauna.

Kaip žydas su žydu neprasilenks kelyje, nepasisakę, ką naujo žino, taip dabar darė visi piliečiai. Nebesisakytą, susitikus, paprastas, įkyrėjęs, nieko nereiškiąs: kas girdėti? Bet daug reiškiantis: ar girdėjai, kaip kilo karas, kam jis buvo reikalingas, kaip į tą karą nesiruošta ir vis dėlto pradėta, kaip neišmanoma kariauti ir elgiamasi nesąžiningai. Faktus tikrus ir kažin-kieno pramanomus skelbė, platino visi, neišskiriant nei pačių valdininkų, nei pačios policijos atstovų, susiėjęs su jais už butelio ar kortų. Nei tai būdavo darbas partijų žmonių, nei jų siunčiamųjų kurstytojų. Skelbikai nedarė jokių išvadų iš savo nupasakojimų; nežinojo, kas gi reikia daryti, kad taip nebebūtų, kad geriau būtų; niekas nieko nedarė, laiku susigalvojęs planą, neišskiriant nei pačių socialdemokratų, kurie daryta ar kurių pačių darytasi to laiko politikos tėvais ir šeiminingais. Norėta tik išplioti, kas sopina širdį, kas nei vienam nebeduoda ramybės.

Minia išėjo iš inertinio padėjimo.

Tik dabar, visa tai pergyvenus, darosi aiški ir teisinga kai-kurių Europos valstybių praktika: tokiais dvasių sujudimo laikais padaromų veikalų nelaikyti nuodėmingais, t.y. bloga valia, geru apgalvojamu padaromais; rūgimui atslūgus, tuoj duoti pilninteliausi amnestija, tuoj sugražint visiems piliečiams per maišatį prarastos teisės. Mūsų vyriausybė taip nepadarė, tur būt, tik dėl to, kad, žiauriai užgniauzusi revoliucinį judėjimą, vis dar nebuvo tikra, kad ir jo šaknis išrovė. Bet ne tai mums tuo tarpu rūpi.

Mums atseina pažymėti, jog visų imperijos kraštų: nuo Baltijos ir lig Ramiojo okeano skersai ir nuo Juodųjų lig Baltųjų marių išilgos, piliečiai ėmė kankintis tuo pačiu klausimu: tai kas gi dabar daryti, kad palengvėtų ant širdies, kad galėtų pasisakyti: štai, padariau, ko iš manęs, apirusios valstybės piliečio, pareiga reikalavo, kad ta valstybė atgytų ir sustiprėtų. Anarchistiškieji pasikėsinimai ant aukštesniųjų administratorių, kurių buvo griebusis ekspansyvioji jaunuomenė, nieko nepatenkino: negi nuo atskirų asmenų priderėjo valstybės pagerėjimas. Nuo kruvinojo teroro, įbailinimo purtėsi širdys. Imta tat svajoti apie nekruvinąją revoliuciją, apie tylią, per stiprią visų santarvę, valstybės tvarkos pervertimą. Visiems galvoje buvo vilingas Suomijų pavyzdys, neseniai atsitikęs ir labai padidinamas; ir senėliau įvykęs Norvegijoje, atsiskiriant jai nuo Švedijos*. Išgirsta milijonų Rusijos piliečių visai negirdėtas, milijonų labai retai tegirdėtas iš svetur atkeliavęs žodis "streikas" ir tos vietos, naujai nukaltas, bet tuojau pamėgtas - "zabastovka". Bet kaip visa-tai padarytina?

Sielvartų ir be karo buvo gana. Kur jų nėra? Paklausinėk

*Suomija, XIX a. buvusi Rusijos imperijos sudėtyje, turėjo politinės autonomijos statusą, kuris 1899 m. buvo stipriai apribotas. Šį statusą Suomija atgavo 1905.X.22 (XI.4), - baigiantis Rusijos visuotiniam streikui.

1814-1905 m. Norvegija buvo sudariusi uniją su Švedija ir jai perleidusi dalį suverenių teisių. 1905 m. birželio mėn. ji pasiskelbė atsiskirianti nuo Švedijos. Tai patvirtino ir 1905 m. rugpjūčio mėn. referendumas. Švedija Norvegijos nepriklausomybę pripažino labai greitai - 1905 m. rugsėjo mėnesį. (E.M.)

bet-kurį žmogelį, ir jis tau dešimtį jų išskaitys. Norėta ir jie visi panaikinti. Lyg būtų atėjęs laikas pramanyti visuotinis pragumas visoms nelaimėms, visiems kivirčams padaryti galą. Kaip ir tai padaryti? Ko pasiklausti, kas žino tą didžią paslaptį? Ir virto 1905 metai mitingų, tarybų, suvažiavimų, seimų laiku. Imta bėgti į kiekvieną, kurs tik viešai išsižioja, ant rinkų, bažnyčiose, salėse.

Taip klausytojai, taip kalbėtojai, taip susirinkimų sušaukėjai nei nuo ko nesislėpė, nes niekas nemanė nusidėdąs, bevykindamas visuomenės troškimą. "Visuomenės valia" visų nuomonėje išaugo į kažin-kokią galybę, tiesiog materialę didybę, kurios niekas pasaulyje nebegali sulaužyti, kuri pilnai garantuoja atskirų žmonių laisvę ir nepaliečiamybę: "visuomenė" juk apibendrina visus žmones; ir pačios valdžios atstovai juk dalys tos visuomenės, tad jos valios vykintojai, o ne tramdytojai. Tarp to laiko viešų kalbų, oracijų, pamokslų, ar kaip kitaip pavadinsi, ir pirmųjų šnekų tebuvo vienas skirtumas: nebesivaldyta, sakyta visa, kas ir kaip toje valandoje sukėsi ant liežuvio. Ir niekas niekam nieko už tai nesakė, niekas nekludė, nestabdė, nebaidė bausmėmis. Lyg ir ištikrųjų visuomenės valia buvo kuriam laikui tapusi aukščiausiu įstatymu: suprema lex; lyg buvo pripažintas jos autoritetas.

Štai, kokiomis laiko sąlygomis prasidėjo visoje imperijoje didieji susirinkimai ir suvažiavimai. Eita ir važiuota nebesuturimomis miniomis visur, kur tik išgirsta šaukiant susirinkimą, mitingą. Nesidomėta ir neklausta, kas šaukia. Taip buvo Petrapilyj, Maskvoje, Varšuvoje; taip atsitiko ir Vilniuje.

- Visi dirba revoliuciją - dirbkime, pons, ir mes!

Kurstęs vienas viekšniškis Kaunan dekanas Zaleskio nabaštiką. Zaleskis vis stabdęs ir patarinėjęs - palaukti.

Taip gal buvo ir tarpe Vilniaus lietuvių. Basanavičius su kompanija nenorėjo atsilikti nuo visos imperijos praktikos. Social-demokratai aršiai jam prieštaravo, nepripažindami suvažiavimo reikalo. Pagalios, taip susikivirčyta, kad pakvietimą į seimą pasirašė vos trys žmonės. Pirmas - Basanavičius; tai dera. Bet šalia jo du, nors žinomu, bet be jokio visuomenės užsitikėjimo, asmeniu. Ta trijulė

normaliu laiku jokiū būdu nebūtų turėjusi teisės padaryti tokį rimtą žingsnį*. Bet anuočės... Išgirsta tik pašaukimas, visai nematant šaukėjų, ir pakilta.

Valsčiai, parapiljos, sodžiai rinko savo atstovus, dėjo jiems kapeikas kellonei ir siuntė. Atstovai, drobines terbeles pasiėmę, ėjo į Vilnių. Nebuvo iš ko pasirinkti: visi šviesesnieji lietuviai buvo miestuose ar svetur. Rinko tad, ką turėjo mandresnio, vikresnio, iškalbingesnio ar tiesiog neramesnio. Rinkosi kuopoms ir bepradēm svarstė, ko gi dabar čia reikalauti, kad iš karto užgytų visos žaizdos, būtų išrautos visos gyvenimo rakštys. Sukta galvos, ko gi čia dar ir dar "reikalauti" ir visa tai, ar daug, ar maža, protinga ar ne, išpildoma ar ne, dėta greta kits kito, kad nueitų į bendrą krūvą Lietuvos reikalavimų.

Stebuklingu bendru visoms socialėms ligoms vaistu taip tvirtai tikėta, kad jau vienas tų ligų nupasakojimas, lyg sąžiniška išpažintis, žymiai palengvino visų sielas. Nuotaika susidarė dar geresnė, dar pakilesnė; visi pradrišo, pakėlė galvas. Lyg nebe tie žmonės, lyg labiau sueuropėję. Niekas nežinojo, iš ko gi viso to, visais tais 38 punktais, kaip žagariškių**, ar dar daugesnių, reikalauti; kas turi įvykinti. Negi vyriausybė: jos lyg nebebuvo tuo laiku. Savo pačių visuomenė? Bet ji dar neturėjo iš ko duoti, dar nebuvo savo dalykų į savo rankas nusitvėrusi. Bet tai jau buvo antrinis dalykas. Lyg pažadėtasis dangus: kažin-kada, kažin-kur bus, bet tvirtai tikima, kad bus.

Ir plaukė terbeliotos minios į tą žavėtinąjį Vilnių, kur turės progos viešai "visam svetui" girdint, pritariant ir užjaučiant, sočiai pasiguosti visu tuo, kas ant širdies: ir kad laisvieji žmonės dar nesulyginti su išsipirkusiais, ir kad servitutai varžo, ir kad dvarininkai netaikūs, ir kad valdžios atstovai nemandagūs ir kad visokeriopų

*1905.X.29(XI.11) "Vilniaus žiniuose" atspausdintą "Atsišaukimą" į lietuvių tautą pasirašė ne trys, o du asmenys: Lietuvių suvažiavimo OK pirmininkas J. Basanavičius ir OK sekretorius J. Kriaučiūnas. (E.M.)

**Šiaulių aps. Žagarės vls. atstovų į Vilniaus seimą atvežti nutarimai turėjo 38 punktus. (E.M.)

tikėjimo, kalbos ir asmens laisvių nebuvo.

Dabar... iš tų "deputatų su terbelėmis" juokiamasi. Tuomet nieko juokas neėmė: daryta kuogeriausia valia, kuogiliausiu įsitikinimu, jog taip reikia padaryti. Daryta naiviai, vaikiškai. Bet kad ir tebebuvome nebevaržomi politikos ir visuomenės darbe - tik-tik išvystyti kūdikiai. Svarbu, ne kaip daryta, sumaningai, tiksliai ar ne; svarbu, kad bent nuvokta, į katra pusę krypti, kad buvo instinktyviai uodžiama laisvas visuomenės valdymasis ir rimtas piliečių-"tamsuolių" rūpinimasis asmeniškaisiais savo krašto reikalais. Abejotina, ar rimčiau prieš dvejetą šimtų metų Anglijoje daryta pirmieji žingsniai į valdymąsi; tėviršt, nebematant ir nebejučiant globotojų, palengvo įprantama ir tvirčiau pradedama vaikščioti.

Mums dar svarbiau ir įdomiau, kad Lietuvos žmonės, kaip sugebėjo, išreiškė savo valią ir norą, beveik niekeno nekurstomi, neraginami. Ne balsiarėksniai jaunikliai, karštaširdžiai, bet ir žilagalviai, vedė Lietuvos minias į Vilniaus Seimą, o paskui į jo rezoliucijų vykinimą, bet amžium brendę, nors tamsokomis galvomis vyrų. Tai parodė paskui teisme kilusios bylos. Iš visų tautų, įkliuvusių į 1905-6 metų sukurį, seniausius "kaltininkus" davė lietuvių tauta: jų amžius aplamai buvo lygus 34 metams, tuo tarpu kad kitų tautų kaltininkų amžius lygus 21 metams, o žydų bundiečių siekė net 17 m.

Liaudies buvo naivūs laukimai, naivūs darbai, bet pati taktika rimta. Ji ne tik mums, bet visai valstybei parodė, ko galima laisvėje laukti iš piliečių, kad ir neapsišvietusių ir politikoje neišmanėlių. Dabar norisi tikėti, kad Lietuvoje būtų galima net plebiscitas padaryti, prireikus pasiklausti, kur jos sūnų ir dūkrų širdys linksta. Vilniaus Seimas parodė, jog Lietuvos liaudies nebėsama netvarkios laukinių minios.

Griežtai priešinga jai pasirodė tos liaudies šviesuomenė. Ji nebuvo naivi siekimuose, tik neapsakomai nerimta ir net nedora taktikoje; ji neišlaiko nė mažiausios kritikos.

Nuo-pat sumanyto sušaukti visuotinį Lietuvos seimą

mūsų šviesuomenė suskilo į dvi dalis: nepartiniai šaukė seimą*, kraštiniai kairieji priešinos ir griežtai nuo to darbo atsimetė. Kai tačiau seimas buvo vis dėlto sušauktas, tie patys kairieji subruzdavo "paimiti seimą į savo rankas"; nepartiniai demokratai nesidavė. Ir du tūkstančiai liaudies atstovų, pradėdami nuo išvakarių prieš seimą ir per ilgą pusę dienos, buvo liudytojai skandalinių imtynių mažytėje, sulyginti, dalyje susirinkusių.

Tvarkiai nustatyta seimo darbą jau iš vakaro suardė teatro salėj tuoj, pasibaigus geram vaidinimui**, dr. And. Domaševičius minėtinai betakčiu ir negudriu išisokimu. Nė kieno neįgaliotas, ūmai striktelėjo ant kėdės, visas išblyškęs, pasišliaušęs; rankas, it Mozė, aukštyn kilodamas, kažin-kokiu nervingai-mistikiniu balsu ėmė tiesiog šaukti:

Aš toks ir toks! Aš įsteigėjas Vilniuje social-demokratijos! Aš ten ir ten už tai buvęs! Aš jus kviečiu dabar jau tartis... Kas nori kalbėti, prašome ant scenos!!!

Vieni, būsiai pusbernėliai, nė durų neieškodami, lyg per tvorą, ritos tiesiai ant estrados ir ten prieš publiką mulino nustumusias kelines aukštyn. Kiti, tai matydami, ėmė šaipytis ir pykti. Širdies liga sergąs kun. Stakelė*** tuo tarpu tokiu-pat nervingumu, tik nebe mistiškumu, greičiau jerikonišku balsu ėmė gausti iš viškų:

- Neklausykite! Ko reiks, rytoj seime pasakysite tokioje tvarkoje, kaip bus nustatyta seimo sumanytojų!!! Neklausykite, eikite laukan iš salės!!!

Kilo larmai. Vieni skubotai brukos iš salės, kiti atgal į salę. O visiems šiuro kailliai; ėmė baimė, kad priešininkai neimtų ryti kits kito, o minios nenuvestų ko dar blogesnio daryti. Taip viskas iš karto tragingai pasirodė, kad per visą naktį nebemiegota. Skaudėjo galvą nuo minties:

*Suvažiavimą suorganizavę tautiniai demokratai tuomet formaliai dar nebuvo sukūrę partijos. (E.M.)

**Lietuvių suvažiavimo išvakarėse - 1905.XI.20 (XII.3). - Vilniuje, Pagirio geležinkeliečių klubo salėje, Suvažiavimo dalyviams buvo surengtas lietuviškas vakaras. (E.M.)

***Kun. St.Stakelė tuomet priklausė tautinių demokratų politinei grupei. (E.M.)

- Jei dar neižengus į seimą taip, tai kas gi bus per patį seimą?

Neužsivilta. Liaudis, iš visų tolimiausių kraštų subėgusi čia savo širdies, savo minties varginimų išdėstyti, savo sielvartų pasisakyti, išgirdo ir tuo pradėjimu klausė, kaip draskėsi, pešėsi nesupaistomi, nesuprantamo skirtumo socialiniai demokratai, krikščionys-demokratai ir tiesiog demokratai. Visi šaukė: mes, mes, mes; mūsų, mūsų, mūsų; mums, mums, mums, per visus linksnius, idant galėtų "paimiti" visą seimą, lyg kokių avinų būrį, į savo gardą. Liaudis, vadinasi, 90% susirinkusiųjų turėjo taip pat savo: mes, mūsų, mums. Bet taip akiplėšiškai nedrįso lįsti visiems į akis: ji savo nedrąsumu buvo kultūringesnė už savo žiedus-šviesuomenę. Niekas nesiklausė tos minios, kur ji prisiskiria ir ar supranta, kur galima linkti: socialas, krikščionis ir demokratas*, kiekvienas sau nutarė, jog ta minia - jo, nes pati dar neturi politikoje nuovokos. Buvo tat taip "nedemokratinga", kad tik užgauti tegalėjo liaudį. Ir ji užsigavo; ėmė nerimti; kai-kurie ėmė tartis grįžti namo be nieko, kiti stabdė: dar gi palaukime... O daugumo akyse matės pykčio ir kartaus užvylio ašaros.

Socialai įsivaizdino dar vieną griežtai nedemokratingą, tiesiog neinteligentingą dalyką, būk viso seimo rezultatai priderėsią nuo to, koks susidarys prezidiumas. Vadinasi, jis sudarys rezoliucijas, ne patys susirinkusieji jas priims, primes jas, lyg kokį mechanikos dalyką: šekit, jums padargas; vartokite jį, nes jus tik mechanikos pajėga, o ne sau-žmonės... Visas beveik seimas matė natūralųjį, taip sakant, jo pirmininką, sumanytoją ir sušaukėją dr. Basanavičių, žmogų, kurs tiek-daug nusvėrė Lietuvos likime. Ant pirštų suskaitomieji socialai sumanė nuverstį jį ir patys atsistoti jo vieton. Bet visi surinktieji jų nuopelnai Lietuvos visuomenei nebūtų galėję atsverti nė vienos uncijos Basanavičiaus nuopelnų; tad ir miniai jie visai nebuvo žinomi. Seimas vesti - Lietuva vesti. Pagalvojo

*Turima galvoje LSDP, besikuriančios į partiją krikščioniškosios demokratijos ir LDP atstovai. (E.M.)

ir tarė:

- Ką Basanavičius išmano! Ot, mes tai išmanome!

Ir pasipylė ant to garbaus vyro paniekos žodžiai. Dėl tų nepelnytai iškentėtų dyglių Basanavičiui reiktų gražųjį žiedą įpinti į garbės vainiką.

Basanavičiui atstatė inžinierių Kairį*, Lietuvos istorijoje ne daugiau, kaip skaisčiai blykstelėjusį meteorą.

Pyksta Jablonskiai, kad nesimato etikos. Trypia, it ant žarijų, ligūstas, ir be to susinervinęs, a.a. Povilas Višinskis:

- Vėl, vėl išlindo su savo kromeliu...

Bėgo iš kairės į vidurį Andrius Bulota.

- Ne nuo principų - nuo taktikos.

Bėga nuo scenos į prezidijumą mano vieton pašauktasis prof. Pranas Būčys, dėl netesėjimo žmoniškai susikalbėti.

Stiprinasi demokratai, išitraukdami Antaną Smetoną.

- Nepasiduokim, neapsileiskim!

Socialai nebeklauso skambučio, neduodami ima balsą. Advokatas Vileišis**, literatė Lazdynų Pelėda (tuomet ano "tikėjimo") blaškos histerijose, kol gauna iš kaimynės bobos kumsčiu į pašonę. Rikšmas, šauksmas, skandalas - tai rinkimai prezidijumo lig-pat vėlyvų pietų, kol, pagaliau, sutikta pasodinti greta Basanavičiaus - socialas ir kunigas su jų visų draugais***. Minia, jau-jau pakėlusį sparnus iš salės išeiti ir pasieškoti kito buto susirinkimui, paliekant vieną prezidiumą su socialais piautis, palieka vietoje. Dar pusvalandis tų garbingų varžytynių ir seimo nebūt buvę.

Ir pratrūko mitinginės kalbos. Latakais-latakais tekėjo užė žodžiai-vandenėlis, dažniausiai be prasmės ir turinio, nieko niekuo nepamainydami, nieko iš sopamųjų dalykų neapšviesdami, beveik nieko nepalytėdami, kas tikrai

*St.Kairys - vienas iš LSDP vadovų. (E.M.)

**Kalbama apie LDP narį Joną Vileišį. (E.M.)

***Turimas galvoje Lietuvos suvažiavimo prezidiumas, į kurį buvo išrinkti: J.Basanavičius (nuo nepartinių), A.Smetona (nuo LDP), St.Kairys (nuo LSDP), P.Būčys (nuo besikūriantio Lietuvos Krikščionių Demokratų Susivienijimo), J.Stankūnas (nuo ūkininkų). (E.M.)

skaudėjo lietuviams. Liaudies atstovams leista maloningai išdėti jų "reikalavimus", plotą, bet jų visai nesvarstyta, nieko neformuluota. Intelligentų vandenyje liaudiečių trumpi, brendę pasakymai buvo tikri tirštimai; jiems plojo patys vandens tekintojai, bet ir toliau, nesusigėdę, vis dėlto tekino.

Kalbėta, kalbėta be saiko ir galo, kas ką tik atsiminė iš paskaitytųjų knygų. Nei į temą, nei į sukeliama klausimą, bet taip-sau: jeden do sasu, drugi do lasu*, vienas bet-realinį dalyką, kitas fantaziją. Vienas apie luomus, kitas tuoj apie paukščių pieną.

Gražus ir simpatiškas studentukas Myk. Sliževičius, ne be pretensinio kuklumo išpasakojo ištisą brošiūrėlę, kurios turinys nieko bendra neturėjo su to laiko reikalavimais. Kun. Aleksandravičius per triskart ilgai malo apie tą patį, atsiprašydamas, kad jis valdo šešius margus; pagallos pamodamas:

- Jūs kalbėkite.

Ir taip lig vakaro vienos dienos ir lig vakaro antros. Kol visi pradėjo lėpti nuo nuovargio ir į galą iš nuobodžio. Reikėjo gi, pagalios, kai-kas užrašyti, malus-malus ir per visą laiką nič nieko neprotokolavus.

Kokios buvo tarybos, tokios ir rezoliucijos. Tarybosėjo šian, rezoliucijos nuėjo ten. Viena tebuvo tarp tarybų ir rezoliucijų bendra: abidvi buvo bevarsės, bekraujės, nors per tarybas daugiausiai trukšmavo socialai ir rezoliucijas rašė taip-pat jie. Suvargę kūnais, nusilpę nervais, baigiantis dienos, nebebalsavo rezoliucijų, nei bepriėmė pataisų iš dešinės, nes rezoliucijoms perbalsuoti, matės, būtų reikėję antrą-tiek laiko**.

Ir būtų visa minia išsisklaidžiusi gėrę-valgę, burnoj nieko neturėję, vienu trukšmo užėsiu galvose, kad padėjimo nebūtų išgelbėjusi nieko bendra nei su socialais, nei šiokiu ar tokia rezoliucija neturėjusi Valstiečių Sąjunga.

*Turėtų būti: Jeden do sasa, drugi do lasa (lenk.). Plg. liet. posakį: vienas ilgiausių metų, kitas amžiną atilsį. (E.M.)

**Prie Suvažiavimo rezoliucijų rengimo daugiausia prisidėjo J.Basanavičius, St.Kaityrys ir A.Smetona. (E.M.)

būtent, keletas grynų realistų liaudininkų, kaip Galvanauskas, Paršaitis ir kiti*. Jie, skyrium vedę tarybas, netikėtai karštas, stačias, kas daryti pasakančias rezoliucijas pridėjo prie neva seimo rezoliucijų, drauge jas išspausdino, drauge išplatino ir padarė tai, kas buvo atsitikę 1905 ir 6 metais Lietuvoje.

Ir šviesuolis, ir sodietis taip-pat jautė, išeidamas iš seimo, jog tai ne tai, ko tikėtasi, kas bus, spėta. Tačiau visų piliečių buvo toks didis troškimas, kad kas stačiai, teisingai ar ne, vis viena, atsakytų į prakeiktą klausimą:

- Tai kas gi dabar daryti? -

kad šuktelėjus:

- Kol išeisite iš šios salės, pasižadėkite visa tai padaryti!

Tokiuo širdies pagavimu sušukta:

- Pildysime! -

taip energingai aukštyn kelta rankos, - kad visi Didžiojo Lietuvos Seimo negerumai nubluko ir kažin-kur iš atminčių išnyko.

Ir skirstėsi seimininkai, parsiveždami glėbius rezoliucijų įvykinti, kaip brangiausio Vilniaus pyrago.

Ir priėmė savo atstovus lietuviai gera širdimi. Iš tolo Seimas imponavo savo didumu, savo laisve kalbose. Jo nusprendimus nevisai tesuprato, bet pilnai tikėjo, jog tie, kurie tai surašė, visiškai gerai supranta, žino, ko nori, kas gali būti ir kas ne, kas galima daryti ir kas ne, kad būtų nueita ten, kur žemės rojus, kur visuomenės laimė. Ir visą laiką paskui lietuviai nebesvyravo, įtikėję in verbo magistrį. Ir veikė Galvanauskiai, Mickai, Smalsčiai; veikiau aš ir kiti tokie; veikė Kunickai su Siūleliais**.

*Lietuvos valstiečių sąjunga buvo pradėta organizuoti dar prieš Didįjį Vilniaus Seimą. Seimo metu įvyko jos Steigiamasis suvažiavimas. Šios sąjungos veikėjai buvo J.Gabrys-Paršaitis, E.Galvanauskas, Pr.Butkus, J.Jasaitis ir kt.

**J.Tumas čia nurodo keletą aktyvių revoliucijos dalyvių: vieną iš LVS organizatorių E.Galvanauską, LSDP narius V.Mickevičių-Kapsuką ir J.Smalstį-Smolškų, buvusius LVS šalininkus, vėliau susizavėjusius teroristine veikla - J.Kunicką ir Praną Paršaitį (Siūlelį), J.Gabrio-Paršaičio brolių.

Kaip kas tesėjo, kaip kieno dora ir temperamentas vertė.

Ne kieno tuolaik dar nebūta brendusio politikoje; nei ištirto savo partijų miklybėje. Dažnas net farsu pavadina tą pirmąjį lietuvių liuosą seimą. Vis dėlto minėtinas tai ir įdomus buvo darbas. Tai buvo lietuvių auka laikui. Savo auka, ne dėdės pakišta:

- Štai, vaikel, kapeikėlė: paduok ją nabagėliui.

Auka brangi, nelaisvėje paskui pamirkyta.

Lietuviai Vilniaus Seimu į bendrą anų metų istoriją įrašė vieną gyviausių lapų.

Ir jei šiandien mane paklaustų, ar tu, dabar, gyvenimą atgyvendamas, visoko prityręs, daug ką pasvarstęs ir supratęs tikrą vertybę, benorėtumei antro "tokio-pat" seimo su visais jo nedorumais, negražumais, paklydimais - aš, nesvyruodamas, atsakyčiau:

- Visa širdimi!

Dygliuotais, žeidžiančiais takais, klupčiojant, apsibarant eita; ale vis dėlto - pirmyn; klysta, bet vis gi tai beiėškant teisybės.

Kas iš to gera, kad ir neklysti, jei nė neklaidžioji, niekur iš vietos neidamas? -

"Lietuvių Balsas". 1915 m. lapkričio 22 d. 20 nr.